

FORUDSIGELIG FORTIDIG FREMTID

EN ANALYSE AF KNUD J.V. JESPERSENS TIDSOPFATTELSE OG PERIODISERING I *STAT OG NATION*

■ LOUISE W. LINDHAGEN

INTRODUKTION

I disse år kan Søren Mørchs (1933-) bogserie *Det Europæiske Hus* fejre sit 20-års-jubilæum i dansk historieskrivning og på de danske bibliotekshylder. Jubilæet er dog ikke den eneste grund til at genlæse værket, der i sin helhed repræsenterer en historisk fremstilling af Europas udvikling fra Romerriget til Den Europæiske Union. Der er også andre gode grunde. For det første fremstiller værket en historie, der balancerer mellem geografi, politik og kultur. For det andet formår seriens forfattere at konstruere den fælles europæiske udvikling, uden at en europæisk ensartethed tages for givet. Tværtimod inviterer *Det Europæiske Hus* til at se på forskellighederne i tidligere tiders definitioner af Europas geografi, politik og kultur. Man fristes ligefrem til at sige, at det er værkets implicitte påstand, at det netop er de europæiske forskelligheder, der har været med til at skabe den nuværende mosaik af mangfoldighed på det europæiske kontinent. Disse to grunde til at genlæse *Det Europæiske Hus* angiver, at værket er en form for *magistra vitæ*, dvs. en livets læremester. Historien (i singularis) bliver brugbar i nuet. Med Mørchs egne ord hedder det sig, at "[h]istorie handler om fortiden, som den er – nu!"¹

Den vigtigste grund til at genlæse værket er tilgangen til det at skrive historie. *Det Europæiske Hus* har snart været læst af et mere eller mindre akademisk dansk publikum i en menneskealder, men værkets alder ændrer ikke ved den kendsgerning, at det er gennemsyret af talrige historiske eksempler. Disse bindes uden længere videnskabelig argumentation sammen til en fremstilling af europahistorien (i singularis), der konstant peger fremad mod læserens nutid anno 1993 såvel som 2013. En anden grund til, at det er oplagt at problematisere en historieskrivning, der har mere end tyve år bag sig, er Mørchs argumentation i sin indledning i seriens første bind, *Civilisationen*. Her forklarer Mørch, at han skriver historie for sin egen skyld: "For at få sammenhæng i mine tanker, for om muligt at være med til at efterlade min verden i den orden, i hvilken jeg ville have ønsket at have forefundet den."² Hvis man præsenterer Mørchs ord på anden vis, kan det si-

---

1 Søren Mørch: *Civilisationen*, København: Gyldendal, 1991, s. 12.

2 Mørch: *Civilisationen*, s. 13.

ges, at det er historikerens funktion at skabe orden i fortidens rod – historikeren skal skabe en kunstig orden.

Idealtypen for denne målsætning er seriens fjerde bind, *Stat og Nation*, der med professor og kongelig ordenshistoriograf Knud J.V. Jespersen³ (1942-) som forfatter udkom i begyndelsen af 1992. Med en klinisk ordentlig periodisering fremstiller Jespersen europæisk historie som en vekselvirkning mellem stabilitet og ustabilitet fra middelalderens *Republica Christiana* til sammenbruddet af *Det Bipolære Supermagtssystem* i begyndelsen af 1990'erne. Hans fokus ligger på tiden fra 1520 til 1870. Det er en afgrænsning, der starter med et samfunds sammenbrud med reformationen og efterfølgende religionskrige. Ifølge Jespersen afløses dette sammenbrud af stabilitet under absolutismen og rationalismens såkaldte *Westfalske System*. Dette system udmunder i en ny ustabilitet efter Den Franske Revolution i 1789 med ny ustabilitet efter Wienerkongressen i 1815. Jespersen bemærker, at de 350 år dækker over massive og mangeartede forandringer, og "[d]er er i virkeligheden tale om to vidt forskellige verdener, som godt kunne have ligget på to forskellige planeter, hvis det ikke lige havde været for det faktum, at de geografisk set lå samme sted."⁴ *Stat og Nation* er dermed en syntese mellem to verdener, to diametrale samfundsformer, der i Jespersens perspektiv er essentielle for Europas udvikling i løbet af de 350 år, som fortællingen strækker sig over.

Jespersens ordensfikserede periodisering giver anledning til at granske formålet med historieskrivning en smule nærmere. Kan historien (i singularis) virkelig fremstilles så simpelt som en vekselvirkning mellem stabilitet og ustabilitet? Er det historikerens opgave at være oprydder og skabe en ønskværdig repræsentation af fortiden? Svaret på disse spørgsmål er ja, hvis man ser dem i lyset af *Civilisationen* og *Stat og Nation*. Dette svar rejser to problemer. På den ene side knytter det sig til et af de begreber, som den tyske historiker Reinhart Koselleck (1923-2006) er så berømt for, nemlig *das Vetorecht der Quellen*. Med begrebet påpeger Koselleck, at de historiske kilder besidder en ret, der forbyder historikeren at lave en fortolkning, der kan vise sig at være falsk eller upålidelig.⁵ På den anden side gør det positive svar, at det er værd at holde sig for øje, hvordan tidsopfattelsen er konstrueret i *Stat og Nation*. Ifølge Koselleck drives al histo-

3 Ifølge Syddansk Universitets hjemmeside, hvor Jespersen er professor emeritus, er hans generelle forskningsområder tidlig moderne statsdannelse, adelshistorie, militær- og krigshistorie fra 1500-1900 samt europæisk og dansk historie i samme tidsrum. Som det ses i nærværende analyse, er *Stat og Nation* dybt forankret i alle fire forskningsområder.
http://www.sdu.dk/om_sdu/institutter_centre/c_koldkrig/om+centret/tilknyttede/knud+j,-d,-v,-d,-+jespersen (06.07.2012)

4 Knud J.V. Jespersen: *Stat og Nation*, København: Gyldendal, 1992, s. 30.

5 Reinhart Koselleck: *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*, New York: Columbia University Press, 1979/2004, s. 151. Oversat af Keith Tribe fra tysk originaludgave. Niklas Olsen: *History in the Plural. An Introduction to the Work of Reinhart Koselleck*, New York: Berghahn Books, s. 235.

rie af handlende menneskers erfaringer og forventninger. De driver historisk tid, idet de er medier for handlingsforløb af social såvel som politisk karakter. Det er spændingen mellem erfaring og forventning, der driver historisk tid. Ud fra denne forståelse udvikler Koselleck begreberne ”erfaringsrum” og ”forventningshorisont”. Kort beskrevet betegner de henholdsvis et fortidigt rum, der udgør en helhed af forskellige tidslag, og et fremtidigt rum, der endnu ikke kan overskues som en horisont.⁶

På denne baggrund er formålet med nærværende artikel at undersøge, hvordan tidsopfattelsen er konstrueret i Jespersens *Stat og Nation*. Tidsopfattelse omfatter hér den måde, som Jespersens historiske aktører skuer tilbage i fortiden eller ind i fremtiden samt sammenligninger med tidligere eller senere begivenheder. Tidsopfattelsen er snævert forbundet med værkets periodisering. Det skal understreges, at analysen på ingen måde kan generaliseres til andre populærhistoriske værker – heller ikke til de andre bind af *Det Europæiske Hus*. Konstruktionen af tidsopfattelsen findes ved at identificere, hvordan Jespersen konstruerer de historiske aktørers erfaringer og forventninger i tiden op til Den Westfalske Fred. Ifølge Jespersen er tiden frem til Den Westfalske Fred ustabil. Til sammenligning identificeres, hvordan Jespersen fremstiller tiden efter fredsaftalen som værende stabil. Som led i analysen af Jespersens måde at konstruere tidsopfattelsen på diskuteres de forklaringer, som Jespersen gør brug af for at skabe en sammenhængende fremstilling af den europæiske historie. Analysen er interessant for at eksemplificere, hvordan en stringent periodisering og ordensfikseret tidsopfattelse kan styre en historisk fremstilling frem for at lade kildebrugen skinne igennem. Afslutningsvis gives et forslag til en forbedring af Jespersens periodisering. Men først er det nødvendigt med en mere uddybende redegørelse for *Stat og Nation* samt den del af Kosellecks forfatterskab, der er artiklens teoretiske grundlag.

STAT OG NATION

– EUROPAS HISTORIE MELLEM STABILITET OG USTABILITET

I *Stat og Nation* spiller især én historisk begivenhed en central rolle, og den bliver dermed hele værkets omdrejningspunkt. Begivenheden er Den Westfalske Fred. Fredsaftalen fra 1648 er ifølge Jespersen den første til at genoprette stabilitet i Europa. Den Westfalske Fred skaber i Jespersens perspektiv et system med en magtbalance og en verdslig statsræson, der gør, at politiske konsekvenser kan beregnes på forhånd.⁷ Der hersker generelt enighed om, at Den Westfalske Fred udgør et vendepunkt i Europas politiske udvikling. Modsat den tidligere fælles kristne ramme skaber Den Westfalske Fred et nyt politisk spillerum med en horisontal orden med gensidig anerkendelse mellem fyrstestaterne. Kimen til

6 Koselleck: *Futures Past*, s. 258-263.

7 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 147-148.

den nye stabilitet ses i den omfattende statskongres, hvor fredsaftalen optegner fremtidens grænser på det europæiske landkort. Den Westfalske Fred bygger på et princip om suverænitæt, der i praksis blot betyder en afbalancering af magtforholdene og ikke på et princip om varig fred *pax perpetua*, som den første paragraf i den todelte fredsaftale ellers forkynder.⁸

Et fragmenteret billede af *Stat og Nation* skulle på nuværende tidspunkt stå klart, men endnu mangler en mere fyldestgørende præsentation af bogen. Her skal Jespersen selv have lov til at komme til orde:

Formålet med nærværende fremstilling vil derfor først og fremmest være at identificere den fælles idé- og begrebsverden, som gjorde det muligt for europæerne at definere sig i forhold til hinanden og ikke mindst i forhold til fremmedartede kulturer såsom de orientalske, de afrikanske og de indianske.⁹

Ud fra denne beskrivelse ses, at formålet med *Stat og Nation* er todimensionelt. På den ene side er der identifikationen af en fælles idé- og begrebsverden, og på den anden er der distancen til fremmedartede kulturer. Ifølge den danske historiker Sebastian Olden-Jørgensen, som anmeldte *Stat og Nation* i *Historisk Tidsskrift lige efter udgivelsen*, opfylder Jespersen ikke dette eksplicitte formål. Olden-Jørgensen vurderer, at idé- og begrebsverdenen holdes på et overordnet, abstrakt plan, mens militære revolutioner, adelens identitetskrise og statens opståen har en central placering. Denne disposition gør oplysningstiden til værkets fikspunkt.¹⁰

Olden-Jørgensens tolkning understøttes af Jespersens egen forståelsesramme i *Stat og Nation*. Denne forståelsesramme reflekterer ikke alene den fælles idé- og begrebsverden eller distancen til de fremmedartede kulturer. Som det ses i følgende illustrative figur afspejler forståelsesrammen også en realpolitisk dimension.¹¹

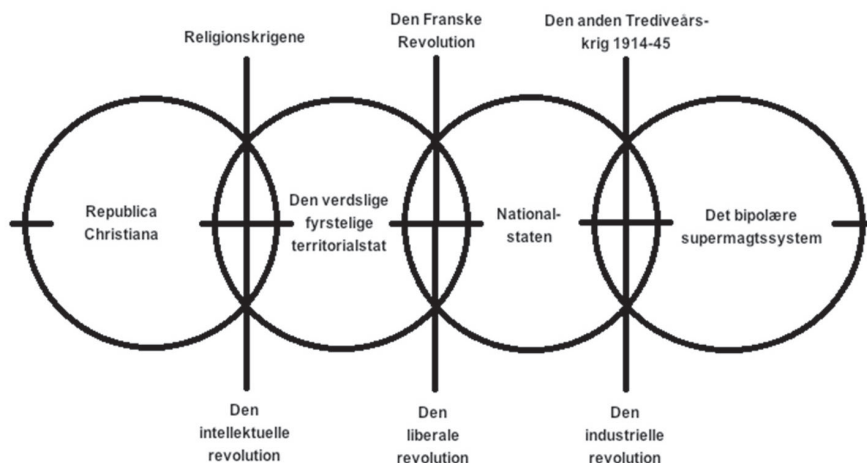
Figurens fire cirkler repræsenterer for Jespersen afrundede historiske perioder med hver deres særpræg og stabilitet. Cirklernes overlap viser glidende overgange mellem perioderne og er præget af ustabilitet og sammenbrud. På tværs af cirklerne løber en brudt linje. Den kan tolkes som en del af overlappet, der limer perioderne sammen. Den brudte linje bliver dermed en form for fremadskridende kronologi. Oven over cirklerne har Jespersen angivet de realpolitiske konflikter, der adskiller perioderne, mens de idémæssige forandringer er angivet under cirk-

8 Michael Harbsmeier: "Fra Trediveårskrigen til Sturm und Drang 1648-1789", i Anna Sandberg & Detlef Siegfried: *Tysk kulturhistorie fra 1648 til i dag*, København: Gyldendal 2012, s. 19-47.

9 Harbsmeier: "Fra Trediveårskrigen til Sturm und Drang 1648-1789", s. 29.

10 Sebastian Olden-Jørgensen: "Knud J. V. Jespersen: Stat og nation. Det europæiske hus 4, red. Søren Mørch", *Historisk Tidsskrift* 16, 1994, s. 129-132.

11 Figuren er gengivet efter Jespersen: *Stat og Nation*, s. 32.

Figur 1: Forståelsesrammen for Knud J. V. Jespersens fremstilling i *Stat og Nation*

lerne. *Stat og Nation* tager afsæt i renæssancen og reformationen og ender ved 1870'ernes begejstring for det nationale. Dermed er *Stat og Nation* især forankret i figurens anden cirkel.

En nærmere gennemgang af figuren er nødvendig. Cirklen længst til venstre kalder Jespersen *Republica Christiana*, som er det stabile samfund baseret på en kristen enhed. Denne stabilitet brydes ved renæssancen, reformationen og de efterfølgende religionskrige, og varer frem til afslutningen af Trediveårskrigen (1618-1648). En ny periode af stabilitet står på spring til at afløse ustabiliteten. Den bygger på de *suveræne og territoriale fyrstestater* og en international filosofi for magtbalancen. Dette system afløses af en ny ustabilitet, der følger i kølvandet på Den Franske Revolution. Hen mod slutningen af 1800-tallet begynder den næste periode af stabilitet med *nationalstaten* som kernen. I denne periode bygger statsdannelse på indbyggernes fælles sprog og kultur. Nationalstatens stabilitet varer ifølge Jespersen frem til ustabiliteten med 1900-tallets verdenskrige, der efterfølges af en ny stabilitet under *det bipolære supermagtssystem* angivet ved figurens sidste cirkel.¹²

Figuren, der illustrerer Jespersens periodisering, er i *Stat og Nation* ikke blot historikerens værktøj. Flere gange henviser fremstillingens tekst til periodiseringen, som dermed bliver et pædagogisk redskab til formidlingen i *Stat og Nation*. Det gør, at værket skiller sig ud fra de mange andre talrige fremstillinger af den fælles europæiske historie (i singularis). Undervejs i værket tøver Jespersen da heller ikke med at perspektivere strukturerne i den tidlige statsdannelse til strukturerne i velfærdsstaten anno 1992.¹³ En større tøven ses derimod, når en

¹² Jespersen: *Stat og Nation*, s. 32-34.

¹³ Jespersen: *Stat og Nation*, s. 120.

femte cirkel i periodiseringsfiguren kommer på tale. Jespersen foreslår en renæssance for nationalstaten eller en ny form for regionalisme, men han understreger samtidig, at "[h]vad der i givet fald skulle stå i den [femte cirkel], er dog endnu ganske uklart."¹⁴

Denne historieskrivning er navigeret af en illustrativ periodisering, og som modspil hertil virker Kosellecks teoriapparat som en metodisk øjenåbner. Teoriapparatet gør det muligt at grave et spadestik dybere i de tidlige strukturer, som Jespersen har skabt ved sin periodisering. Det bliver derved muligt at analysere, hvad det egentlig er, Jespersen gør, når han skriver historie i *Stat og Nation*. Kosellecks metodiske værktøjer rammer ind i selve periodiseringen i *Stat og Nation*, mens noget af hans mere empiriske arbejde bidrager til pointer, der direkte modsig Jespersens fremstilling. Forud for en nærmere uddybning af de teoretiske og empiriske modspil mellem de to historikere er det nødvendigt med en præsentation af den del af Kosellecks teoriapparat, der især er brugbar i forhold til analysen af *Stat og Nation*.

REINHART KOSELLECK.

FRA ERFARING OG FORVENTNING TIL KRITIK OG KRISE

Koselleck er bedst kendt for sit omfattende begrebshistoriske arbejde med værket *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland* (1972-1997). Han står dog bag et langt bredere forfatterskab, der både indeholder afhandlinger om specifikke perioder og metodiske anvisninger. Begrebshistorisk udvikler Koselleck en tese om, at den moderne bevidsthed om tid har ændret sig fundamentalt fra den før-moderne. Ændringen sker ved, at sociale og politiske begreber får nye betydninger i tiden mellem 1750 og 1850. Denne periode kalder Koselleck *die Sattelzeit*. Derudover finder Koselleck også, at historieskrivning får en ny funktion i oplysningstiden, idet det tidligere syn på historie som *magistra vitæ* erstattes af en opfattelse af historien (i singularis) som en fremskridtsproces. Dermed åbner historien (i singularis) sig mod det ukendte og fremtidige. Det kræver planlægning af fremtiden, som ifølge Koselleck ikke bygger på erfaring modsat tidligere.¹⁵

En del af Kosellecks forfatterskab har til formål at eliminere idéen om historien (i singularis). Som alternativ har Koselleck forsøgt at skabe en ny teoretisk tilgang om historier (i pluralis). Dermed får Koselleck skabt en teori om historisk tid, der er "knyttet til social og politisk handling med konkret handlende og lidende mennesker, deres institutioner og organisationer."¹⁶ Desuden er historier (i pluralis) også knyttet til Kosellecks forståelse af historie i tidslag. Kosellecks tidslag bygger på en metafor fra geologiens jordlag. Han bruger metaforen

¹⁴ Jespersen: *Stat og Nation*, s. 34.

¹⁵ Koselleck: *Futures Past*, s. 36-39; Olsen: *History in the Plural*, s. 174.

¹⁶ Oversat efter Koselleck: *Futures Past*, s. 2.

til at forklare, at historiske tidslag kan henvide til hinanden uden at være fuldt ud afhængige af hinanden. Det gør det muligt at identificere en interaktion mellem tidslagene og varighed af forskellige strukturer.¹⁷ Dermed modsætter Koselleck sig en lineær eller cyklisk opfattelse af historisk tid, idet forskellige historiske tider kan eksistere samtidig.¹⁸

To metodiske værktøjer, som Koselleck bruger til at fremdrage den nye bevidsthed om tid, er kategorierne "erfaringsrum" og "forventningshorisont". Koselleck definerer i denne sammenhæng "erfaring" som det nutidigt forgangne, der er indoptaget og kan bruges i det handlende individs erindring. "Forventning" er i modsætning hertil defineret som en nutidigt aktualiseret fremtid. Erfaring og forventning egner sig ifølge Koselleck til at tematisere historisk tid, fordi de er gensidigt afhængige. Afhængigheden ses, når der dannes tidslag, hvor erfaringer bruges til at skabe forventninger, men idet forventninger rækker ind i fremtiden, er de ikke alene konstrueret på baggrund af erfaring. Koselleck påpeger, at erfaringens temporale struktur er baseret på tilbagevirkende forventninger. Forventningens temporale struktur altså ikke mulig uden erfaring, men på den anden side heller ikke totalt afhængig heraf. Det betyder, at al historie er en nutidig konstruktion bestående af selektivt udvalgte erfaringer og forventninger samt spændingen herimellem. Opfattelsen af historisk tid kan derfor forandre sig, fordi der sker mentale forandringer i måden, som erfaring og forventning er konstitueret i forhold til hinanden. Dette er Kosellecks grundlæggende erkendelse, som han bygger videre på i dannelsen af kategorierne "erfaringsrum" og "forventningshorisont". Førstnævnte kategori er dannet ud fra erkendelsen af, at erfaring har en rummelig struktur og indebærer en helhed af forskellige tidslag. Sidstnævnte er benævnt som en horisont, idet forventning danner grundlag foret nyt, fremtidigt erfaringsrum, der endnu ikke kan overskues.¹⁹

Kosellecks pointe om historier (i pluralis) er tæt forbundet med det faktum, at al historie er nutidigt konstitueret af erfaring og forventning. Det får konsekvenser for måden at skrive historie på. Koselleck argumenterer for, at sproget i en historisk fremstilling gør brug af kategorier, der er konstrueret *ex post*. Det vil sige, at kategorierne ikke selv er til stede i kilderne, men derimod ofte er skabt af historikeren.²⁰ Kategorierne er dermed lavet på baggrund af historikerens egne erfaringer og forventninger, der ikke nødvendigvis har været til stede for de fortidige aktører. Hovedtitlen på Kosellecks mest berømte antolo-

---

17 Reinhart Koselleck: "Tidslag", i Jens Busck, Jeppe Nevers & Niklas Olsen: *Begreber, tid og erfaring*, København: Hans Reitzels Forlag, 2007, s. 185-192. Oversat af Jens Busck fra tysk originaludgave, 1994.

Jeppe Nevers & Niklas Olsen: "Indledning", Jens Busck, Jeppe Nevers & Niklas Olsen: *Begreber, tid og erfaring*, København: Hans Reitzels Forlag, 2007, s. 7-26.

18 Olsen: *History in the Plural*, s. 143.

19 Koselleck: *Futures Past*, s. 259-263.

20 Koselleck: *Futures Past*, s. 91.

gi, *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten* (1979) er afledt heraf: Historikeren konstruerer en forestilling af en fortidig fremtid.

Det er muligt at spore rødderne til dette metahistoriske begrebsapparat i Kosellecks tidlige empiriske arbejde, *Kritik und Krise. Eine Studie zur Pathogenese der Bürgerlichen Welt*, fra 1959. Ud fra en mere idéhistorisk tilgang, end hvad der ellers er karakteristisk for Kosellecks forfatterskab, beskrives i dette værk, hvordan fyrstestaternes suverænitet og absolutisme i slutningen af 1600-tallet og starten af 1700-tallet skaber dualistiske verdensbilleder. Det sker ved en adskillelse af stat og samfund, der fører til en adskillelse af politik og moral.²¹ Dualismen ses især i den oprindelige undertitel, som var "*Eine Untersuchung der politischen Funktion des dualistischen Weltbildes im 18. Jahrhundert.*" Ved at sammenligne undertitlerne kan man sige, at Koselleck sporer udviklingen af det moderne samfunds sygdom, patogenesen, tilbage til oplysningstidens dualistiske verdensbilleder.²² I de dualistiske verdensbilleder ser Koselleck en forbindelse mellem kritik som en moralsk dom over statsmagten, som fører til en krise for den absolutistiske stat med uløste problemer og en uvis fremtid.²³

Denne bredde i Kosellecks forfatterskab gør flere af hans teoretiske pointer brugbare som en bred fortolkningsramme for *Stat og Nation*. Jespersens værk er som nævnt baseret på en meget karakteristisk periodisering, der formidler et forsøg på at skabe orden i fortiden. Netop dette formål gør det interessant at se på, hvilket erfaringsrum og hvilken forventningshorisont Jespersen opstiller for de historiske aktører i *Stat og Nation*. At opstille fortiden som en vekselvirkning mellem stabilitet og ustabilitet må blandt andet bero på pædagogiske og/eller formidlingsmæssige overvejelser fra forfatterens side. Ved at belyse denne form for formidling ved brug af Kosellecks begreber bliver der mulighed for at diskutere nogle af de bagvedliggende argumenter i Jespersens fremstilling, der ellers er skjult. Vekselvirkningen mellem stabilitet og ustabilitet beror nemlig på en særlig måde at konstruere erfaringsrummet og forventningshorisonten for værkets aktører. Det er dermed ikke artiklens primære formål at sammenligne og herunder identificere ligheder og forskelle mellem Jespersens og Kosellecks historieskrivning.²⁴ Derimod er det formålet at analysere Jespersens fremstilling af Europas udviklingslinjer med Kosellecks begrebsapparat. I det kommende af-

---

21 Reinhart Koselleck: *Critique and Crisis. Enlightenment and the Pathogenesis of Modern Society*, Massachusetts: The MIT Press, 1988. Oversat fra den tyske originaludgave fra 1959.

22 Olsen: *History in the Plural*, s. 44-45.

23 Koselleck: *Critique and Crisis*, s. 102, s. 161.

24 Ved så tæt et arbejde mellem Jespersens *Stat og Nation* og Kosellecks teoriapparat er det næsten uundgåeligt ikke at sammenligne de to historikere. Derfor skal det kort nævnes her. Ligheden mellem Jespersen og Koselleck består især i deres refleksion over Den Westfalske Fred som et vendepunkt i Europas historie. Forskellen ses især i Kosellecks mere krise-orienterede analyse og den sirlige orden i Jespersens forståelsesramme.

snit bliver der set nærmere på Jespersens fremstilling af ustabiliteten op til Den Westfalske Fred.

UFORUDSIGELIGHED SOM KIMEN TIL USTABILITET

Jespersen lægger i værket ud med en længere introduktion til renæssancens og reformationens idéer. Disse markerer ifølge Jespersen et markant brud på middelalderens stabile verdensbillede og bliver overgangen til de mere politisk orienterede uroligheder, der bygger på stridigheder mellem Europas dynastier. Startskuddet for Jespersens fremstilling er dermed et brud på en stabil verdensorden. Som en specifik skillelinje mellem stabilitet og ustabilitet zoomer Jespersen ind på året 1588. Året er med Jespersens ord et "astrologisk skæbneår", og herudfra samler han trådene i ustabiliteten ved både at skabe et bagud- og fremadskuede perspektiv for ustabiliteten. For Jespersen er skæbneårets centrale aktør den tysk-romerske kejser Rudolf 2. (1552-1612). Med en levende, eksponerende beskrivelse viser Jespersen, at Rudolf 2. grublende holder en pause fra kejserembedets politiske pligter for at studere himmellegemer fra et tårnværelse i Prag.²⁵ Under denne seance fastsætter Jespersen en indlejret vished om forandringer hos kejseren, der forgæves prøver at overskue fremtiden ved hjælp af de astrologiske observationer. Fortællingens funktion er klar. Jespersen antyder ved sin levende fortælling, at det netop er det kosmologiske verdensbillede, der danner rammen for kejserens politiske beslutninger; ikke erfaring eller direkte observation af de politiske forandringer i Europa. Det gør, at Jespersen skaber en tvetydig forventningshorisont for Rudolf 2. som historisk aktør: Rudolf 2. ved, at der er forandringer på vej, men han forsøger at kontrollere dem ved sine astrologiske forudsigelser.

Samtidig viser Jespersen sin placering som historiker *ex post*. Det sker, da han bruger sit kendskab til slutningen af ustabiliteten, der ikke kan have været synlig for 1500-tallets aktører:

De utallige krige – store og små – som lige siden da i religionens navn havde raset uophørligt, både inden for rigets [Det Tysk-Romerske Riges] grænser og udenfor, var netop nu i færd med at smelte sammen til det endelige og afgørende opgør mellem Sydeuropas katolske magter og protestanterne i den nordlige del af Europa."²⁶

Citatet kan tolkes som en indirekte henvisning til værkets periodisering, da Jespersen beskriver en geopolitisk magtfor skydning, hvor ustabiliteten er et knudepunkt mellem tidligere og samtidige stridigheder. Når Jespersen lader ustabiliteten være forårsaget af en sammensmeltning mellem reformationen og de senere begivenheder i 1500-tallet, trækker Jespersen reformationen direkte ind i aktø-

²⁵ Jespersen: *Stat og Nation*, s. 63-67

²⁶ Jespersen: *Stat og Nation*, s. 69.

rernes bevidsthed. Reformationen bliver dermed afgørende for den senere geografiske forskydning i magtbalancen, som adskiller sig fra en kommende stabilitet. Jespersens skildring af ustabiliteten bliver dermed en afrundet fortid – en periode med egne karakteristika.

Reformationen og renæssancen står dog ikke alene i Jespersens fremstilling, når perioden af ustabilitet skal forklares. Et tredje element er afslutningen af middelalderens funktionsdelte samfund. I *Stat og Nation* vises det ved en skitsering af et socialt behov for omvæltning ved 1600-tallets begyndelse. Ifølge Jespersen består det stabile middelaldersamfund, *Republica Christiana*, af tre grupper. Den første er "nærestanden" bestående af bønder og borgere. Den anden er "lærestanden", der består af præster og lærde. Sidste gruppe er "værgestanden", som omfatter adelen. I sin skildring af ustabiliteten ser Jespersen opbruddet i disse tre stænder ved, at adelen ikke længere har patent på at føre krig.²⁷ Langsomt socialiseres krigsførelse, hvormed infanterisoldater gør en ende på adelens magtmonopol. Grundlaget for Jespersens fremstilling af den ustabile periode ligger dermed også i, at krig ikke længere er en kamp mellem socialt ligestillede specialister i adelsstanden, men derimod en kamp mellem samfundets lag.²⁸

I Jespersens fremstilling fører nedbruddet af det funktionsdelte samfund til, at staten er den eneste institution, der har autoritet og styrke til at føre krig. Med andre ord lader Jespersen statsmagten opstå og styrkes på bekostning af andre grupper i samfundet. Som Jespersen skriver, etablerer staten sig "som en suveræn magtkorporation, der svævede over samfundet, og i magt og indflydelse langt overgik enhver gruppe i dette. Staten som autonomt begreb var et typisk produkt af renæssancen og det logiske svar på den militære revolutions nye udfordringer."²⁹ Med betegnelsen "suveræn magtkorporation" beskriver Jespersen fyrstestaten, der ifølge hans periodisering er den fremtidige grundenhed i et stabilt system. Derved begynder Jespersen allerede i den ustabile periode at udelukke andre dele af samfundet fra at deltage i magtudøvelsen. Ved at nævne renæssancen og den militære revolution peger Jespersen på en fortidig erfaring ved statens etablering. I Jespersens fremstilling vokser staten altså ud af renæssancens erfaringsrum; det vil sige, at han lader betingelserne for stabiliteten under den kommende fyrstestat føre tilbage til tidligere ustabile strømninger. Herved skaber Jespersen to overlappende erfaringsrum. Det gør, at Jespersens periodisering ikke er så fremadskridende, som den lader til at være i figuren.

Sociale og politiske forandringer udgør altså grobunden for, at Jespersen fremstiller tiden frem til 1648 som en ustabil periode. Denne ustabilitet slutter brat med Trediveårskrigen, hvis afslutning ifølge Jespersen indleder en ny stabil periode. Jespersens fremstilling af Trediveårskrigen er todimensionel. Han

---

27 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 83-84.

28 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 85.

29 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 90.

behandler både krigen som begreb, herunder dets indflydelse på hans periodisering, og krigens forløb og karakter. Begge dele er interessant i forhold til den overordnede konstruktion af et erfaringsrum og en forventningshorisont i den ustabile periode.

Jespersen påpeger, at Trediveårskrigen er et essentielt begreb, da det dækker over afslutningen på ustabiliteten. Han forklarer, at begrebet første gang er brugt af den tyske statsretslærde Samuel Pufendorf i 1667. Ifølge Jespersen er Pufendorf den første, der fremstiller Trediveårskrigen som én samlet konflikt fra Vinduesudsmidningen i Prag i 1618 til Den Westfalske Fred i 1648. Det er i denne sammenhæng, at Jespersen bemærker, at "vi [ligger] under for en tysk tradition, som på det nærmeste tvinger os til at fortolke den store konfliktcyklus på tyske præmisser."³⁰ Herved erkender Jespersen, at Trediveårskrigen som begreb betegner et nutidigt erfaringsrum, som er skabt på baggrund af Pufendorfs tolkning af ét samlet konfliktforløb omtrent 20 år efter krigens afslutning. Ydermere grunder Jespersens egen periodisering og forståelsen af vekselvirkningen mellem stabilitet og ustabilitet i Pufendorfs skabelse af erfaringsrummet. Forståelsen af Trediveårskrigen som en samlet konflikt er da også så essentiel i *Stat og Nation*, at Jespersen beskriver kulminationen på ustabiliteten med følgende klare ord: "Den [Trediveårskrigen] var kulminationen på alle de konflikter og al den ustabilitet, som havde luret overalt, lige siden det gamle Europa omkring år 1500 for alvor gik af lave."³¹

Den anden dimension af Jespersens fremstilling af Trediveårskrigen er spørgsmålet om krigens karakter: Var Trediveårskrigen en religionskrig eller en sekulær, politisk krig? Denne problemstilling bliver særligt relevant for *Stat og Nation* set i lyset af de årsager, som Jespersen tidligere har angivet som baggrunden for ustabiliteten, nærmere bestemt renæssancen, reformationen og sammenbruddet af middelalderens funktionsdelte samfund. Jespersen mener ikke, at konfessionelle uenigheder kan være alene om at forklare krigsforløbet.³² Sociale og politiske faktorer spiller også ind. Det gør, at Trediveårskrigen i Jespersens fremstilling bliver resultatet af en ophobning af tidligere ustabilitet med en direkte linje fra 1500-tallets uro til Den Westfalske Fred i 1648. Det er karakteristisk for denne beskrivelse i *Stat og Nation*, at der ingen eksplicitte aktører er at finde. Dermed skaber Jespersen et meget generelt erfaringsrum, der lader aktørerne i baggrunden og i stedet har fokus på samfundet som system. Jespersen finder forskellen på stabile og ustabile perioder i forskellene på systemerne samt måden, hvorpå de generelle erfaringsrum adskiller sig fra hinanden. Jespersen lader også et generelt erfaringsrum skinne særligt igennem, når han begrunder Trediveårskrigens brutalitet i det faktum, at krigen er en overgangsfase mellem de to historiske pe-

---

30 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 109.

31 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 111.

32 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 111.

rioder. Ifølge Jespersen hænger voldsomheden sammen med spændingen mellem den ekspanderende centralmagt og de gamle stænderforsamlinger. Voldsomheden bliver dermed en del af en videreførelse af de tidligere sociale omvæltninger. Dette krydrer Jespersen ved at tilføje overgangen fra et selvfinansieret til et skattefinansieret krigssystem. Sidstnævnte er et karakteristika ved den absolutistiske stat.³³

Alt i alt bygger Jespersens beskrivelse af ustabiliteten på en tidsopfattelse, hvor erfaringsrummet først er en bevidst del af klart definerede aktørers erfaringer, hvorefter erfaringsrummet bliver mere systemisk og generelt for samfundstypen. Dermed skabes en karakteristik af de enkelte perioder af Jespersens forståelsesramme. Forventningshorisonten i den ustabile periode konstruerer Jespersen på grundlag af astrologiske forudsigelser. Disse konstruktioner af erfaringsrummet og forventningshorisonten vender Jespersen dog radikalt om på i sin præsentation af den stabile fyrstestat.

STABILITETEN GENETABLERES

Stabiliteten i perioden efter Trediveårskrigen knytter Jespersen til begyndelsen på et nyt system på den internationale scene: Det Westfalske System. Ifølge Jespersen adskiller det nye system sig fra det tidligere *Republica Christiana* "især ved fraværet af det højere, mystisk prægede fælles værdisystem, som den universelle kirke tidligere havde udgjort."³⁴ Derudover har det nye system to særlige kendetegn, som i midten af 1600-tallet er internationale nyskabelser. Den ene er fyrstestaternes suverænitet – et princip, der bygger på fyrstehusenes ret til at indgå og ophæve internationale alliancer. Den anden nyskabelse er absolutismen som styreform, der på trods af enkelte parlamentariske regeringer bliver tildelt mest plads i *Stat og Nation*. En følgevirkning af de to nyskabelser er ifølge Jespersen, at der også opstår en territorial bevidsthed. Derved får suverænitetsprincippet en geografisk dimension, som kan kædes sammen med legitimation og kalkulation af staternes beskatningsgrundlag.³⁵

Det Westfalske System er som nævnt et vendepunkt i *Stat og Nation*, fordi det er det første system til at genskabe stabilitet. Genskabelsen beror dog ikke på en konstant, teleologisk udvikling, men er derimod fremstillet som en vekselvirkning, der hele tiden henviser til og distancerer sig fra fortiden. Dermed præsenterer Jespersen modsat sin illustrative figur en kerne, der hører stabiliteten til. Kernen er et fælles værdisystem i Europa, og den ses, når værdifællesskabet på trods af radikal forandring er den faktor, som stabile perioder i Europas historie bygger på. Denne fremstilling minder mere om en historisk konstruktion i tidslag, som ifølge Koselleck skal henviser til hinanden, end den kronologi, som

³³ Jespersen: *Stat og Nation*, s. 117-120.

³⁴ Jespersen: *Stat og Nation*, s. 127.

³⁵ Jespersen: *Stat og Nation*, s. 93.

Jespersens egen periodisering lægger op til.³⁶ Efter Den Westfalske Fred knytter Jespersen Europas nye værdifællesskab til fyrstestaten, som er "en virkelig nyskabelse i internationalt statsliv, og den kom til at danne mønster for løsning af komplicerede internationale konflikter i meget lang tid fremover."³⁷ Denne formulering præsenterer en forventningshorisont, der trækker tråde igennem forskellige tidslag over Ütrecht-kongressen i 1713, Wienerkongressen i 1815 og Versailleskonferencen i 1919. Det internationale kommer dermed ind som en ny forklaringsdimension, der ikke direkte kan henføres til vekselvirkningen mellem stabilitet og ustabilitet. Den opstår et sted mellem stabilitet og ustabilitet. Det er i Jespersens fremstilling den internationale nyskabelse, der er nødvendiggjort af Tredivårskrigen internationale karakter.³⁸ Dermed bliver det internationale en forudsætning for, at fredsaf-talen, systemetableringen og suveræniteten kan realiseres, idet det internationale statsliv eksisterer i fremstillingen, inden fredsaf-talen indgås.

Med denne forståelse af Jespersens brug af det internationale in mente kan det siges, at fredsaf-talen, systemetableringen og suveræniteten opstår på grund af gensidig anerkendelse mellem fyrstestaterne. Igen er der tale om en nøgtern beskrivelse af årsagerne til systemets stabilitet. Denne fremstilling er blot en nøgtern beskrivelse af årsagerne til systemets stabilitet. Som led i denne beskrivelse etablerer Jespersen et nyt erfaringsrum med nedslag i renæssancen og reformationen. Disse står i kontrast til stabiliteten under Det Westfalske System. Denne form for selektion af historisk bevisførelse bærer præg af Jespersens egen rummelige erfaring, hvor Den Westfalske Fred ses som en nyskabelse i forhold til suverænitetsprincippet. Derimod lades både konkrete historiske aktører og periodisering i baggrunden.

En anden selektion ses ved de fraværende religiøse idealer, der også danner rammen for stabiliteten i Jespersens Westfalske System. Stabiliteten i det nye system er grundlagt i statsræson.³⁹ Herunder ses en klar distancering mellem *Republica Christiana* og *Den Verdslige Fyrstestat* som stabile tider i periodiseringen. *Republica Christiana* bliver brugt som et erfaringsrum til at skabe en forståelse af, hvordan suveræniteten opstår i Det Westfalske System. Ved denne distancering bringer Jespersen en forgangen fremtid ind i beskrivelsen af Det Westfalske System for at klargøre sit implicitte argument om de to perioders stabilitet. Stabilitet beror på skabelsen af et fælles værdisystem i Europa og ses i følgende beskrivelse:

---

36 Koselleck: "Tidslag", s. 185-186.

37 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 122.

38 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 122.

39 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 129.

Den westfalske konstruktion havde nemlig bundet alle Europas stater sammen i et skæbnefællesskab, hvori alle var afhængige af, at enhver stat respekterede de fastlagte spilleregler. Den westfalske Fred gjorde med andre ord europæisk storpolitik til en integreret størrelse og bragte Europas lande tættere sammen. [...] Trediveårskrigen og den westfalske fredskongres havde for første gang skabt et europæisk politisk enhedssystem til afløsning af det gamle religiøse fællesskab.⁴⁰

Herved cementerer Jespersen værdifællesskabets afgørende rolle som skaberen af stabilitet. I modsætning hertil står Kosellecks analyse af statsmagten i perioden efter Den Westfalske Fred i *Kritik und Krise*. Ifølge Koselleck garanterer freden, at staterne sørger for at neutralisere religiøse konflikter.⁴¹ Orden skabes derved på baggrund af politiske frem for religiøse motiver. Moral og politik adskilles og bliver opfattet som dualistiske størrelser. Det fører til samfundets kritik af statens legitimitet, som giver anledning til en krise.⁴² For Koselleck er Den Westfalske Fred ikke kimen til et system af stabilitet. Den er derimod en løsning af langvarige religionskrige, men den absolutistiske stat bliver samtidig grundlaget for en senere krise og statens egen undergang.

ABSOLUTISME MED EN SMULE KRITIK, MEN INGEN KRISE

I *Stat og Nation* er absolutismen den centrale styreform, da den er knyttet til suverænitets opståen og skaber stabilitet. I Jespersens behandling af Det Westfalske Systems stabilitet er absolutismen en integreret del af systemet, idet den skaber et rationalistisk, gennemsigtigt og kalkulerbart system.⁴³ Kilden til systemets rationalitet er at finde i adfærdsmønsteret med den "totale identifikation mellem stat og dynasti."⁴⁴ Dermed bliver absolutismens virke en mulighed for statslederne til at beregne konsekvenser af planlagt politik. Det skaber tryghed og international stabilitet.⁴⁵ Derved beskriver Jespersen et system, der ikke alene har en overskuelig forventningshorisont, men tilmed forudsigelig. Det bevirker, at Jespersens stabilitet ikke blot afhænger af et fælles europæisk værdisystem, men også af skabelsen af en forventning om forudsigelighed. Det interessante ved denne fremstilling af stabilitet er, at Jespersen ikke henviser til fortidige erfaringer som kilde til forventning og stabilitet. Han tager derimod udgangspunkt i den fortidige nutid i 1600- og 1700-tallet. Det svarer indirekte til en fremstilling af en af Kosellecks essentielle teser: Den moderne tid adskiller sig fra den førmoderne ved, at fortiden ikke længere er *magistra vitæ*, livets læremester, men i stedet er

40 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 128.

41 Koselleck: *Critique and Crisis*, s. 46-47.

42 Koselleck: *Critique and Crisis*, s. 44; Olsen: *History in the Plural*, s. 49-50.

43 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 147.

44 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 127.

45 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 148.

de politiske handlinger i den fortidige nutid bestemt ved kalkulation af fremtiden.⁴⁶

Jespersens identifikation mellem stat og dynasti ses også i et afsnit, der er præget af en mere eventyrlignende skrivestil. Heri beretter Jespersen, at identifikationen viser sig fuldkomment i Ludvig 14.'s udsagn om *l'État, c'est moi*. Det vil sige, at Ludvig 14. identificerer sig selv som staten.⁴⁷ Endvidere konsolideres absolutismen ifølge Jespersen også indadtil ved at "[g]amle særrettigheder og stænderinteresser havde måttet vige for den royale magts autoritet og uniformitet."⁴⁸ Hermed fremstiller Jespersen igen den royale magt i den absolutistiske stat som en aktør, der vinder magt på en anden samfundsstands bekostning. Denne stand er igen adelen. Ifølge Jespersen undergår adelen en forvandling fra *noblesse d'épée*, en "våbensadel", til en *noblesse de robe*, en "klædesadel". Derved kommer adelen til at udfylde nye embedsposter i den absolutistiske stat.⁴⁹ Som følge heraf sker også en bevidsthedsændring hos adelen, der transformerer middelalderens ridderideal til et humanistisk præget verdensmandsideal.⁵⁰ Denne transformation viser en mental og social udvikling mellem den første og anden cirkel i Jespersens figur. Det er særligt ved Jespersens fremstilling, at udviklingen virker radikal, og slægterne – ikke slægtsnavnene – er den eneste relation til fortiden i adelens udvikling. Derudover bygger udviklingen kun på adelens tilpasning til den nye, absolutistiske magtkonstellation. Dermed fremstiller Jespersen adelen som én samlet passiv aktør i udviklingen af et større stabilitetsskabende system, hvor den absolutistiske stat, herunder dynastiet, har en afgørende rolle. Ved denne fremstilling vender Jespersen tilbage til en forandringsproces, som han allerede har behandlet under 1500-tallets ustabilitet. Det gør, at forandringsprocessen ikke lader sig indkapsle i den periodisering, som Jespersen ellers har opsat for *Stat og Nation*.

Først efter denne lange fremstilling af politiske og sociale strukturer vender Jespersen sig mod de idémæssige forandringer. Ved fyrstestatens konsolidering kalder Jespersen den idémæssige stabilitet for "Den Intellektuelle Revolution", og den kan i selve fremstillingen observeres på tre fronter: Rationalismen, frigørelsen fra Biblens eskatologi og en tæt forbindelse mellem det intellektuelle og politiske liv.

Rationalismen indebærer hos Jespersen troen på fornuft og en idé om, at viden kan opnås gennem systematik, logik og eksperimenter.⁵¹ Det essentielle ved rationalismens ændring af idéverdenen understreger Jespersen i følgende passage:

---

46 Koselleck: "Tidslag", s. 36-39.

47 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 148.

48 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 150.

49 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 95, s. 151.

50 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 101.

51 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 153.

Ved en enestående åndelig kraftudfoldelse samledes i disse årtier alle de løse ender, som de tidligere store intellektuelle opbrud, reformation og renæssance havde efterladt i europæisk åndsliv, og der formuleredes svar på mange af de ubesvarede spørgsmål, som disse opbrud havde efterladt. Der blev med andre ord udformet et helt nyt bevidsthedsmæssigt paradigme – det rationalistiske – til afløsning af middelalderens religiøse kosmologi, som reformation og renæssance havde bragt til fald uden at sætte andet i stedet.⁵²

Dermed gør Jespersen rationalismen til en samlende kraft for tidligere intellektuelle uenigheder. Endnu engang lader Jespersen systemet gå forud for aktøren. Det bevirker, at renæssancen og reformationen blot er katalysatorer for rationalismen som det nye bevidsthedsmæssige paradigme. Rationalismen tager i Jespersens fremstilling ikke afsæt i disse. Derimod lægger Jespersen reformationen og renæssancen i et erfaringsrum for rationalismen, men de har ingen direkte funktion for det fremtidsorienterede bevidsthedsparadigme. Med andre ord ligger renæssancen og reformationen hos Jespersen i den erfaringsmæssige bevidsthed, og samtidig er der skabt en distance hertil. Det leder videre til den anden front, frigørelsen fra Biblens eskatologi. Jespersen forklarer, at frigørelsen fra den kristne forestilling om dommedag gør det muligt at skue ind i fremtiden, som menneskene dermed ser sig i stand til at ændre.⁵³ Derved viser Jespersen, at forventningshorisonten er det nye udgangspunkt for rationalismen. Renæssancen og reformationen er igen erfaringsrummet for Den Intellektuelle Revolution, men rationalismen samler de såkaldte "løse ender" ved at fokusere på forventninger til fremtiden. Som Jespersen skriver, var "fremtiden [bragt] ind i synsfeltet, mens fortiden tabte interesse."⁵⁴

Den tredje front ved Den Intellektuelle Revolution er ifølge Jespersen en tæt forbindelse mellem det intellektuelle og politiske liv. Denne forbindelse beskrives som en gensidig afhængighed: "Fyrsterne var lydthøre over for rationalistiske tankegange, og de intellektuelle var ivrige efter at få deres tanker omsat i politisk praksis. Oplysningsfilosofiens mål var jo at forbedre verden, den var derfor udpræget anvendelsesorienteret."⁵⁵ Denne gensidighed understreger den tidlige struktur, hvor rationalismen er løsrevet fra tidligere erfaringer. Det ses i ønsket om at forbedre verden, hvormed der kan skabes fremtidige ændringer. Det er grunden til, at rationalismen er anvendelsesorienteret. Jespersen forklarer desuden gensidigheden ved at skrive, at Den Intellektuelle Revolution er et sidestykke til den politiske revolution, som har fundet sted ved etableringen af Det West-

---

52 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 153.

53 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 155.

54 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 155.

55 Jespersen: *Stat og Nation*, s. 166.

falske System.⁵⁶ Denne beskrivelse skaber imidlertid et problem for Jespersens periodisering, som den er skitseret i figuren. Problemet er, at i Jespersens figur lader *Religionskrigene* og *Den Intellektuelle Revolution* til at finde sted samtidig. I den tekstlige fremstilling er dette sammenfald ikke tilfældet, idet Den Intellektuelle Revolution først finder sted efter fyrstestatens konsolidering. Jespersens fremstilling af gensidighed følger dog Kosellecks idé om en ændring af de tidlige strukturer i oplysningstiden, dvs. Kosellecks idé om eksistensen af historisk tid. Derimod følger Jespersen ikke Kosellecks dualistiske tilgang til forholdet mellem stat og samfund og mellem politik og det intellektuelle liv. På den baggrund ses, at Jespersen opfatter stat og samfund som en symbiotisk enhed.

Den symbiotiske enhed støttes af periodens stabilitet, og Jespersen eksemplificerer den ved beretninger om nogle af tidens intellektuelle. Et eksempel herpå er Jespersens fremstilling af John Lockes (1632-1704) filosofi om værdirelativisme og tolerance. Locke opfatter menneskets bevidsthed ved fødslen som en ren tavle, hvorefter alle normer, idéer og viden er tillærte. Jespersen udleder heraf, at idet Locke ser værdier og love som produkter af erfaring, kan de ændres ved oplysning af samfundet.⁵⁷ Når Jespersen lægger så stor vægt på mulighed for ændring af love ved oplysning, viser han samtidig, at gensidigheden mellem stat og samfund er som en symbiose: Den ene er afhængig af den andens overlevelse og omvendt. Dermed giver Lockes tanker om værdirelativismen og tolerancen næring til statens udvikling i *Stat og Nation*.

En mere distancerende tilgang til forholdet mellem stat og samfund har Jespersen, da han fremhæver en anden af tidens tænkere, Charles-Louis de Secondat Montesquieu (1689-1755). Med et uddrag fra Montesquieus fiktive rejseberetning, *Lettres Persanes* fra 1721, peger Jespersen på det rationalistiske paradigmes værdirelativisme:

Den tilstræbte distance og vidtgående respektløshed [...] var karakteristisk ikke blot for Montesquieu, men for genren som helhed. Den vidner om en forfatter, som ejede intellektuel kraft til at træde et skridt tilbage fra sit eget kulturmiljø og underkaste det en kritisk vurdering med det formål at skabe grundlag for forbedringer.⁵⁸

I citatet er det den kritiske vurdering af samfundet, ikke staten, der spiller ind i forhold til symbiosen mellem stat og samfund. Jespersen viser, at Montesquieu som intellektuel aktør giver en kritisk vurdering af sit eget kulturmiljø, men uden at han uddyber, hvad og hvem kulturmiljøet omfatter. Med værdirelativismen åbner Jespersen for, at gruppen af intellektuelle har mulighed for at udøve kritik, uden at der opstår en dualistisk splittelse som hos Koselleck. På baggrund af op-

---

⁵⁶ Jespersen: *Stat og Nation*, s. 167.

⁵⁷ Jespersen: *Stat og Nation*, s. 161-163.

⁵⁸ Jespersen: *Stat og Nation*, s. 170.

lysningsfilosofien og det rationalistiske paradigme er den absolutistiske stat hos Jespersen rummelig for både kritik og nye idéer. Den gensidige afhængighed mellem absolutismens virke og oplysningsfilosofien er med til at skabe stabiliteten under Det Westfalske System.

EN ALTERNATIV FORSTÅELSESRAMME

Alt i alt er det ikke kun de realpolitiske og idémæssige forandringer, der driver historiens (i singularis) fremdrift i *Stat og Nation*. Fremdriften, som sker i vekselvirkningen mellem stabilitet og ustabilitet, afhænger også af divergerende temporale strukturer. I perioden af ustabilitet inden 1648 fremstiller Jespersen den grublende Rudolf 2., der søger sin politiske vished i det kosmologiske univers. Den stabile periode efter Den Westfalske Fred beror derimod på muligheden for at beregne konsekvenser af ført politik. Denne hurtige sammenligning af tidsopfattelsen i de to perioder viser det essentielle træk ved Jespersens fremstilling af historisk tid i forhold til periodiseringens vekselvirkning: Stabilitet opstår på baggrund af en forudsigelig forventningshorisont – ustabilitet ved uforudsigelighed. Forudsigeligheden er ifølge Jespersen både at finde i *Republica Christiana* og i fyrstestaten. I overgangen mellem netop disse to perioder opstår ustabiliteten, som også er drevet af et særligt tidsligt kendetegn. Det er frigørelsen fra Biblens eskatologi og de mislykkede forsøg på at skabe forudsigelighed. Bag Jespersens fremstilling af realpolitiske hændelser, stabilitet og ustabilitet ligger en forklaringsdimension, der hviler på tidsopfattelsen: Forventninger og forudsigelighed af fremtiden skaber stabilitet.

Derimod giver Jespersen ikke erfaringsrummet samme forklarende effekt. I erfaringsrummet etablerer Jespersen kendskab til tidligere tider, men disse driver på intet tidspunkt motivationen for handling for de historiske aktører. En grund til dette er Jespersens manglende fokus på aktørerne. *Stat og Nation* bygger primært på beskrivelser af samfundets opbygning, idégrundlag og realpolitiske hændelser. Disse etablerer en form for et erfaringsrum, der er generelt for samfundets strukturer. Det resulterer i en selektion af fortidige hændelser, der er uigennemskuelige for læseren, men som bekræfter tesen om, at Europas historie finder sted i en vekselvirkning mellem stabilitet og ustabilitet.

Imidlertid viser selve fremstillingen i *Stat og Nation*, at der er et problem med Jespersens ordensfikserede periodisering. For det første lægger periodiseringen som sagt op til, at fremstillingen er kronologisk fremadskridende, men det lever fremstillingen ikke op til. Derimod gentages både realpolitiske begivenheder og idéhistoriske fænomener uden for den ramme, som de hører til i. Det skaber et konstant skift mellem den fortidige fortid og den fortidige fremtid. Det kan hænge sammen med Jespersens placering som historiker *ex post*, og som fortæller viser han klart, at han står uden for selve begivenhedsforløbet. Jespersen kender til det, der for fremstillingens aktører er fremtiden, og dermed har han mulighed for at skabe en forudsigelig fortidig fremtid – en forudsigelighed, der ikke nødvendig-

vis har eksisteret for fortidens konkret handlende og lidende mennesker. Denne problemstilling hænger sammen med det, som Koselleck kalder historieskrivningens to gensidigt udelukkende krav, som er "to make true statements, while at the same time to admit and take account of the relativity of these statements."⁵⁹ Jespersen giver et bud på en tolkning af fortidens tidslige strukturer, men de mange gentagelser i *Stat og Nation* skaber en relativitet i de lange linjer, som Jespersen trækker hen over fredsftaler og frem mod velfærdsstaten.

For det andet virker Jespersens periodisering let tilgængelig, og ud fra indledningens argumentation er det let at følge forståelsesrammens vekselvirkning. Det har nok ikke været Jespersens intention at lave en figur, hvor periodernes (cirklernes) omfang er størrelsesmæssigt proportionelle med det tidsinterval, som perioderne dækker over. Jespersen arbejder med historisk tid, men klargør ikke dette for læseren af det populære værk. Dermed laver Jespersen en kobling mellem naturligt og historisk tid, der har risiko for at forføre læseren til at tage vekselvirkningen mellem stabilitet og ustabilitet for givet.

Et tredje problem i Jespersens fremstilling er periodiseringen i sig selv. Nogle af de realpolitiske begivenheder og idéhistoriske fænomener lader sig ikke reducere eller indkapsle i vekselvirkningen mellem stabilitet og ustabilitet. Den illustrative forståelsesramme for *Stat og Nation* svarer ikke til det, som Jespersen reelt gør, når han skriver historie. Først præsenterer Jespersen nogle fortidige begivenheder som nogle singulære erfaringer, der fremstilles som overraskende eller enestående. Dernæst er det samme erfaring, som senere i fremstillingen indgår i en gentagelsesstruktur, hvor karakteristika fra en ny singulær erfaring minder om en tidligere erfaring. På denne baggrund skaber Jespersen det strukturelle erfaringsrum og den forudsigelige forventningshorisont, der rækker ud over de fortidige aktører som individer og deres erfaringer.

En måde, hvorpå man kan overkomme de problemer, som Jespersens forenkende forståelsesramme genererer, er ved at skrive historie omkring en enkelt akse. Som nævnt er det Jespersens eksplicite formål i *Stat og Nation* at identificere Europas fælles idé- og begrebsverden. Det gør Jespersen imidlertid ved at inddrage både militærhistoriske landvindinger og udviklingen i samfundets magtstrukturer uden at klargøre, hvordan han anskuer forholdet mellem samfund, individ og idé. Ved læsningen af *Stat og Nation* næres man flere gange af tanken om, at det er Jespersens forenkende forståelsesramme, der driver fremstillingen frem for fortidens levn. Denne problemstilling er så central for historiefaget, at den aldrig går af mode. *Das Vetorecht der Quellen* er ikke mindre relevant i 2013 end i 1993.

---

59 Koselleck: *Futures Past*, s. 128.

KONKLUSION

Det har været artiklens specifikke formål at undersøge den underliggende tidsopfattelse i værket *Stat og Nation* og mere generelle formål at undersøge den måde, hvorpå en given historiker laver sin periodisering.

Professor Knud J.V. Jespersen har i værket bygget sin periodisering på, at det er muligt at identificere en forholdsvis regelmæssig vekselvirkning mellem stabilitet og ustabilitet i europæisk historie. Ved at trække på Kosellecks kategorier "erfaringsrummet" og "forventningshorisonten" samt hans idé om historieskrivning i tidslag ses det, at Jespersen i *Stat og Nation* tillægger forventningshorisonten en afgørende betydning for sin periodisering. Når forventningshorisonten er forudsigelig, er perioden stabil. En uforudsigelig forventningshorisont resulterer derimod i ustabilitet. Jespersen karakteriserer selv forudsigeligheden som et værdifællesskab i Europa. Derimod spiller erfaringsrummet ikke samme essentielle rolle. Jespersen har skabt erfaringsrummet som en generaliseret struktur, hvori især reformationen og renæssancen er fremhævet. De fortidige aktører er ladt i baggrunden til fordel for en systembeskrivelse og -sammenligning.

Denne forskel i Jespersens konstruktion af erfaringsrummet og forventningshorisonten skaber et brud i tidsopfattelsen. Jespersen følger ikke sin egen figur stringent, men laver snarere en fremstilling af tidslag, hvor begivenheder selektivt er præsenteret for at understøtte tesen om vekselvirkningen mellem stabilitet og ustabilitet. Tilbage står man med spørgsmålet om vigtigheden af *das Veto-recht der Quellen*.

Uanset svaret på dette spørgsmål er Jespersens periodisering tankevækkende med nutidens europæiske situation som erfaring: Hvis Europas nuværende krise blot er et led i en vekselvirkning, der har stået på siden kristenhedens undergang, kan Europa forvente at komme ud på den anden side i en ny stabil samfundsorden. I så fald er vores forventningshorisont blot uoverskuelig i en afgrænset periode. Denne tolkning er tiltrækkende, men alligevel vil jeg lade den falde til jorden: Historikerens opgave er trods alt at holde sig til fortiden – ikke at spå om forudsigelige fortidige, nutidige eller fremtidige fremtider.⁶⁰

LOUISE W. LINDHAGEN
STUD.MAG., EU-STUDIER OG HISTORIE
ROSKILDE UNIVERSITET

---

⁶⁰ Manuskriptet til artiklen er lavet på baggrund af konklusionerne fra bachelorprojektet "Suverænitet og Absolutisme. En analyse af Knud J. V. Jespersens skildring af 1700-tallets magtstrukturer i *Stat og Nation*" ved Roskilde Universitet i sommeren 2012. Jeg vil gerne takke professor Michael Harbsmeier for god støtte og vejledning under projektforløbet, herunder for at introducere mig til *Det Europæiske Hus*. Ligeledes skal der lyde en tak til Michael for opfordringen til at omskrive projektet til denne artikel.

ABSTRACT

Artiklen undersøger, hvordan Knud J.V. Jespersen (1942-) konstruerer tidsopfattelsen i *Stat og Nation* fra 1992. Der lægges især vægt på, hvordan Jespersen bruger periodiseringen til at fremstille argumentet om, at europæisk historie fra middelalderen frem til hans egen nutid (anno 1992) kan ses som en vekselvirkning mellem stabilitet og ustabilitet.

Metodisk bygger artiklen på Reinhart Kosellecks (1923-2006) opfattelse af historisk tid. Der er især lagt vægt på Kosellecks formale kategorier "erfaringsrummet" og "forventningshorisonten". Dertil kommer Kosellecks forståelse af historie som skrevet i tidslag.

Artiklen konkluderer, at tidsopfattelsen i forhold til forventningshorisonten er afgørende for, om Jespersen betegner en periode som stabil. Forventningshorisonten er forudsigelig i perioder af stabilitet, mens den er uforudsigelig i perioder af ustabilitet. Derimod har erfaringsrummet ikke samme funktion. Erfaringsrummet er af Jespersen konstrueret som et strukturelt sammenligningsgrundlag for de forskellige perioder.

ABSTRACT

The article examines how the Danish historian Knud J.V. Jespersen (1942-) has constructed the conception of time in *Stat og Nation* from 1992. Especially, Jespersen's periodization is analytically emphasised. This periodization is used to present the argument that European history from the Middle Ages until the present can be seen as an alternation between stability and instability.

Methodologically, the article is built on Reinhart Koselleck's (1923-2006) conception of historical time. This implies the methodological categories, "the space of experience" and "the horizon of expectation". Also Koselleck's conception of temporal layers is used as an analytical tool.

The article concludes that Jespersen's construction of the horizon of expectation is crucial to the way that Jespersen denotes a period. The horizon of expectation is predictable when Jespersen characterises a period as stabil. Instability relies on an unpredictable horizon of expectation. In contrast, the space of experience does not have the same function. Jespersen constructs the space of experience as a structural basis for comparison between different periods.